

УДК 378.093.5(410)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/49-2-17>

Олена МУДРА,

orcid.org/0000-0002-8352-9166

кандидат педагогічних наук,

асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) o.mudra@chnu.edu.ua

Ярослав МУДРИЙ,

orcid.org/0000-0002-1632-9439

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) i.mudryi@chnu.edu.ua

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ НА ФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Стаття присвячена характеристиці системи вищої освіти Великої Британії, її реформуванню, а також характеристиці та доцільності нововведень. Доведено, що освітня політика має вплив на формування вищої освіти країн-членів Європейського Союзу. Розглянуто умови для реалізації загальної освітньої стратегії розвитку вищої освіти через реалізацію внутрішніх та зовнішніх освітніх програм, адаптації кваліфікаційних рівнів та систем оцінювання, ініціюванні поглиблення міжнародних зв'язків, сприяттні моніторингу та оцінюванню національних показників, обмін досвідом, підтримку демократичної складової освітньої політики країн тощо. Аналіз європейської освітньої політики, її інституціональної структури та ролі у формуванні вищої освіти у Великій Британії, визначення особливостей реалізації освітньої стратегії становить інтерес для нашого дослідження у контексті державної стратегічної орієнтації на іншомовну освіту, наближення до її економічних, освітніх та соціальних стандартів. Саме тому нами здійснено детальний аналіз окремих нормативних документів освіти у Великій Британії для визначення рівня впливу європейської освітньої політики на формування вищої освіти у державі. Проведений науковий пошук щодо реформування освіти у вищих навчальних закладах Великої Британії дає підставу стверджувати, що наприкінці ХХ ст. завдяки численним і масштабним реформам, які активно впроваджувались британським урядом, система вищої освіти Великої Британії набула ознак структурованості, централізованості й ієрархічності. Реформування системи вищої освіти стало можливим тільки тоді, коли реформа стала системною та одночасно вплинула на методи викладання, на якість навчальних програм і навчальних посібників, змінила погляди та уявлення викладачів на процес навчання. У процесі дослідження нами виокремлено основні характеристики вищої освіти у Великій Британії, проаналізовано реформування освіти протягом останніх років. Також нами було виокремлено основні документи у галузі освіти, що сприяли ефективному розвитку вищої освіти та покращили професійну підготовку фахівців; детально розглянуто та проаналізовано процес реформування освіти та проблеми що виникли при цьому; запропоновано можливий спільний розвиток вищої освіти у Великій Британії та Україні.

Ключові слова: вища освіта, професійна підготовка фахівців, реформи вищої освіти, Болонський процес, Європейський простір вищої освіти, євроінтеграція, Велика Британія.

Olena MUDRA,

orcid.org/0000-0002-8352-9166

Candidate of Pedagogical Sciences,

Assistant Professor at the Department of Foreign Languages for Natural Sciences Faculties
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) o.mudra@chnu.edu.ua

Yaroslav MUDRYI,

orcid.org/0000-0002-1632-9439

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Pedagogics and Social Work
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) i.mudryi@chnu.edu.ua

THE INFLUENCE OF EUROPEAN EDUCATIONAL POLICY ON THE FORMATION OF HIGHER EDUCATION IN THE UNITED KINGDOM

This article is on characteristics of the higher education system of Great Britain, its reform, as well as the characteristics and feasibility of innovations. It is proved that educational policy has an impact on the formation of higher education in the European Union. The conditions for the implementation of the general educational strategy for the development of higher education through the implementation of internal and external educational programs, adaptation of qualification levels and assessment systems, initiating deepening international relations, promoting monitoring and evaluation of national indicators, exchange of experience, support for democratic education policy. Analysis of European educational policy, its institutional structure and role in shaping higher education in the UK, identifying features of educational strategy is of interest for our study in the context of national strategic orientation to foreign language education, approaching its economic, educational and social standards. That is why we conducted a detailed analysis of certain educational regulations in the UK to determine the level of influence of European education policy on the formation of higher education in the country. The conducted scientific research on the reform of education in higher education institutions in Great Britain gives grounds to claim that at the end of the twentieth century thanks to numerous and far-reaching reforms actively implemented by the British government, the British higher education system has acquired signs of structure, centralization and hierarchy. Reforming the higher education system became possible only when the reform became systematic and at the same time affected teaching methods, the quality of curricula and textbooks, changed the views and perceptions of teachers on the learning process. In the process of research we have identified the main characteristics of higher education in the UK, analyzed the reform of education in recent years. We have also identified key documents in the field of education that have contributed to the effective development of higher education and improved the training of specialists; the process of education reform and the problems that arose in it are considered and analyzed in detail; possible joint development of higher education in Great Britain and Ukraine is proposed.

Key words: higher education, professional training, higher education reforms, the Bologna Process, the European Higher Education Area, European integration, Great Britain.

Постановка проблеми. У сучасних умовах система вищої освіти є важливим напрямом оптимізації підготовки нової генерації фахівців, максимального задоволення освітніх потреб особистості та суспільства, диференціації професійної підготовки, входження нашої країни у світовий освітнянський простір. Процес євроінтеграції передбачає створення загальноєвропейського освітнього і наукового простору на основі розроблення єдиних критеріїв і стандартів у галузі освіти та науки з метою визнання періодів та термінів підготовки фахівців з вищою освітою, що сприятиме співробітництву між вищими навчальними закладами Європи, мобільності викладацького складу та студентів.

У рамках Болонського процесу формується Європейський простір вищої освіти (далі – ЄПВО), що визначений географічними та інституційними нормами Європейської культурної конвенції. Болонський процес передбачає структурне реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміну освітніх програм і проведення необхідних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. Проте він не передбачає уніфікації змісту освіти. Навпаки, у багатьох документах Болонського процесу зазначається, що кожна країна-учасниця повинна зберегти національну палітру, самобутність та надбання у змісті освіти і підготовці фахівців з вищою освітою, а далі запровадити інноваційні прогресивні підходи до організації вищої освіти, які є властивими ЄПВО.

На всіх етапах Болонського процесу було проголошено, що цей процес добровільний, полісуб'єктний; такий, що ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури; такий, що не нівелює національні особливості освітніх систем різних країн Європи; багатоваріантний, гнучкий, відкритий, поступовий.

Кінцевою метою процесу є забезпечення відповідної суспільним, особистісним та виробничим потребам якості вищої освіти, що продукуватиме конкурентоспроможного фахівця, здатного легко адаптуватися в економічному просторі європейських країн («Болонський семінар Ради Європи Форум вищої освіти щодо рамок кваліфікацій», 2007).

Аналізуючи результати реформування вищої освіти у Великій Британії, маємо на меті виокремити цілком позитивні процеси для зміни напрямку розвитку вищої освіти в Україні.

Аналіз досліджень. Аналіз теоретичних джерел з процесу реорганізації вищої освіти у Великій Британії дає підстави стверджувати, що вплив європейської освітньої політики мав безпосередній вплив на формування та зростання вищої освіти. Нами виокремлено та проаналізовано роботи таких науковців як Василюк А., Корсак К., Яковець Н. (1); Журавський В.С., Згуровський М.З. (3); Кнодель Л.В. (4); Лавриченко Н.М. (6); Бекер, Гері С. (Becker, Gary S.) (8), а також документи з реформування вищої освіти у Великій Британії.

Основна мета нашого дослідження полягає у аналізі та обґрунтуванні системи вищої освіти у Великій Британії, характеристик її особливостей та нововведень. Для цього необхідно вирішення таких завдань:

- виокремити основні характеристики вищої освіти у Великій Британії;
- визначити реформування системи освіти протягом останніх років;
- виявити доцільність нововведень у системі вищої освіти Великої Британії, а також їх становлення в процесі навчання.

Об'єктом дослідження є система та реформи вищої освіти Великої Британії. Предметом аналізу є Закон «Про освіту» у Великій Британії 1988 року, Болонська система у системі вищої освіти країни.

Виклад основного матеріалу. Вища освіта – це рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації (Василюк, Корсак, Яковець, 2002: 26). Зміст вищої освіти – це обумовлена цілями та потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва (Василюк, Корсак, Яковець, 2002: 38).

Вища освіта є фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства, а також виступає гарантом індивідуального розвитку, сприяє формуванню інтелектуального, духовного та виробничого потенціалу суспільства. Розвиток держави, структурні перетворення на мікро- і макроекономічному рівнях повинні гармонійно поєднуватися з модернізацією освіти для того, щоб задовольнити потреби й прагнення людей, особливо молоді, встановити нову систему суспільних цінностей у сфері діяльності як в громадському, так і у приватному секторах.

Адаптованість системи освіти та професійної підготовки до динамічних змін кон'юнктури попиту та пропозиції на світових ринках праці, забезпечення підготовки робочої сили, професійно-кваліфікаційні параметри якої відповідають потребам соціально-економічного розвитку суспільства, виступають як визначальні чинники росту конкурентоспроможності людських ресурсів (Лавриченко, 2004: 22).

Для більшості країн з високим рівнем конкурентоспроможності національних економік

характерним стає перехід від екстенсивного використання людських ресурсів з низьким рівнем базової професійної підготовки до інтенсивного використання висококваліфікованої робочої сили, більш гнучкої в сфері прийняття рішень і процесі адаптації до нових технологій. Закономірним для високотехнологічних секторів економіки стає превалювання тенденції до збільшення обсягів попиту на висококваліфікованих спеціалістів-універсалів, котрі мають не тільки спеціалізовану професійну підготовку, але й успішно оволодівають навичками підприємницької та управлінської діяльності (Бекер, Гері, 1993: 11).

Отже, можемо стверджувати, що кожен член суспільства повинен бути оптимально пристосований до професійної діяльності за рахунок максимального використання індивідуальних здібностей. Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити інвестиції у вищу освіту і підвищення кваліфікації людей, а також домогтися прискорення прогресу у вирішенні фундаментального завдання модернізації національної системи освіти, для того, щоб кожна людина могла отримати нові знання, навички та компетенції, які їй будуть потрібні в процесі навчання впродовж життя (Бекер, Гері, 1993: 12).

Завдання вищої школи як соціального інституту полягає в тому, щоб сприяти професійній самореалізації індивіда, навчаючи його професійно спрямованій взаємодії з навколишнім природним і соціальним середовищем.

Нагальна потреба у ліквідації недоліків вищої школи вимагає концептуального удосконалення освіти і професійної підготовки фахівців у наступних напрямках:

- формування відношення до людини як мети соціального прогресу, а не засобу;
- орієнтація на активізацію людського капіталу у вищій освіті і професійній підготовці, що базується на концепції гармонійного розвитку людини;
- реформування системи вищої освіти і професійної підготовки є стратегічними для забезпечення якості фахівців;
- продукування в процесі підготовки глибокої професійної компетентності і соціальної відповідальності при вирішенні завдань науково-технічного прогресу, соціального і культурного розвитку («Болонський семінар Ради Європи Форум вищої освіти щодо рамок кваліфікацій», 2007).

Національна рада професійних кваліфікацій Великої Британії (NCVQ) представила нову структуру професійних кваліфікацій Англії, Уельсу та Північної Ірландії (Лавриченко, 2004: 24). Вона базується на національних стандартах, що визна-

чають навички, уміння, знання та компетентність працівників, яких вимагає роботодавець, відповідно потребам сучасної економіки, політики та суспільних відносин.

Переважає значення знань у сучасному світі, з одного боку, і зростання вимог до тих, кого готує вища школа, з іншого боку, підвищує її відповідальність і значимість перед суспільством. Досвід організації вищої освіти Великої Британії може стати в нагоді для побудови професійної освіти в Україні.

Стан справ у системі освіти у Великій Британії в останні роки свідчить про великі досягнення у сфері вищої освіти. При плануванні діяльності в сфері вищої освіти з'являються нові проблеми, які повинні вирішувати держава та власники підприємств. У якості однієї з вагомих проблем розглядається питання рівноваги кількості та якості освіти. Нові вимоги до якості освіти повинні відповідати зростаючим різноманітним потребам світового ринку праці (Журавський, Згуровський, 2003: 5).

Особливості підготовки фахівців визначають гнучке реагування на зміни у структурі системи освіти та громадського життя. Разом із тим, підготовка фахівців будь-якої сфери здійснюється в тісному співробітництві з запропонованими секторами професійної освіти, такими, як університети, інститути та коледжі.

Цей фактор значно підвищує престиж закладів вищої освіти, що традиційно вважалися установами «нижчої ступені». Визначені раніше тенденції призводять до відносної уніфікації навчальних планів і програм на рівні змісту освіти. Такий підхід цілком відповідає нинішньої стратегії – як загальноєвропейської, так і національної – досягти високого рівня підготовки фахівців у всіх сферах. На сучасному етапі розвитку взаємовідносин виникло питання про розробку єдиної стратегії в системі професійної підготовки різних категорій фахівців.

Освіта – чутлива, сприйнятлива галузь. Британські освітні системи докорінно вирізняються своєю організацією, змістом і перспективами. Британський уряд не охоче йде на зміни освітніх систем (Василюк, Корсак, Яковець, 2002: 15).

Реформа освіти почалася у Великій Британії з прийняттям Закону «Про освіту» в 1988 році. Її проведення, було обумовлено стурбованістю правлячих кіл зниженням конкурентоздатності країни в порівнянні з іншими державами Заходу. Реформування вищої освіти безпосередньо асоціюється з недостатньо високим освітнім потенціалом населення. Автори реформи підкреслюють: «Освіта – це не тільки передача знань, але й виховання, розвиток, пошук своєї сили – сили моральної та духовної. Освіта повинна передавати з

покоління в покоління такі людські цінності, як справедливість, повага до всіх людей, почуття обов'язку в громаді, у суспільстві, турботу про ближнього, про культурну спадщину нації і людства» (Кнодель, 2008).

Англійський варіант реформ був названий переходом від «welfare» до «workfare», тобто від турботи держави про добробут громадянина до турботи про те, щоб громадянин мав роботу і сам забезпечив собі добробут (Лавриченко, 2004: 24).

Як відомо, у 1974 році Міністерство освіти і науки Великої Британії підкреслило, що «ні в якому випадку освіта не повинна бути складовою економіки» (Резолюція Міністерства освіти, 20.8.1974) (Кнодель, 2008), також освіта й навчання тепер розглядаються як «важлива складова Європейського співробітництва» (Комісія Ради Освіти, 24.05.1988) (Кнодель, 2008).

Рада освіти Великої Британії й уряд у своїх рекомендаціях надає перевагу співробітництва з освітніми установами. Його директиви були спрямовані на введення єдиної системи професійних кваліфікацій, які б базувалася на пріоритетах гармонійної побудови навчальних курсів. Досліджуючи розвиток і становлення цієї сфери суспільної діяльності, можна впевнено сказати, що тільки в 70-х роках ХХ ст. у Великій Британії почали здійснюватися перші перетворення, що нині виявляються соціальними змінами на загальному ринку праці.

На сьогодні філософією змісту британської освіти є спрямованість на підготовку молоді до дорослого життя та озброєння необхідними професійними кваліфікаціями. Так, згідно Закону 2000 р. «Про навчання та навички» (Education and Skills), освітні інституції (переважно рівня старшої школи та вище) мають право пропонувати учням для вивчення лише курси, закінчення яких дає право на отримання офіційно визнаних кваліфікацій («Фокус на структурі вищої освіти в Європі», 2007). Характеристиками кваліфікацій у сучасних умовах, вважає Британський уряд, мають бути: визнання в усьому світі, реагування на постійні зміни у навчальних програмах та відповідність потребам вищої освіти і роботодавцям («Фокус на структурі вищої освіти в Європі», 2007). Крім того, кваліфікації у Великій Британії розглядаються як інструменти для вимірювання персональних, інституційних, регіональних та національних досягнень і, з огляду на це, їх використовують для визначення обсягів фінансування навчальних закладів.

Генрі Джейн у своїй доповіді «Суспільна освітня політика» проголосив початок створення та імплементації визначених, чітких освіт-

ніх орієнтирів, які б стали поштовхом розвитку професійної освіти та знайшли білі плями і недоробки в цій галузі, що вимагає свого дослідження та шляхів його поліпшення («Конвенція з визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в європейському регіоні», 1997). У резолюції міністрів освіти Європейських країн у програмі для сфери освіти, яка представлена на конференції в Ліссабоні, були проголошені основні положення, що впроваджувалися в освітню політику суспільства:

- Підвищити рівень технічного й наукового забезпечення освіти та навчання нації, з огляду на всі освітні рівні: шкільна освіта, вища та професійна, як для громадян країни, так і для студентів з інших країн.

- Налагодити постійні зв'язки та забезпечити кваліфікаційну відповідність із системою освіти Європи.

- Компілювати та накопичувати документацію і статистичний матеріал з питань освіти.

- Співробітництво в сфері вищої освіти.

- Демократизувати освіту, впроваджувати єдині вимоги для вільного доступу країн ЄС до всіх видів освіти («Конвенція з визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в європейському регіоні», 1997).

Варіантність програм, вільний вибір основних дисциплін і предмету дослідження в рамках програми має місце майже на всіх факультетах в університетах Великої Британії. Можливість реалізації індивідуальних навчальних планів студентів забезпечується модульно-блоковою системою побудови програм.

Засновником модульного навчання є Дж. Рассел, який у своїй роботі «Modular instruction» («Болонський семінар Ради Європи Форум вищої освіти щодо рамок кваліфікацій», 2007) визначає модуль як навчальний пакет, що охоплює концептуальну одиницю навчального матеріалу й запропоновані навчальні дії. Той, якого навчають, виконуючи їх в індивідуальному темпі, цілком опановує навчальним матеріалом.

У Великій Британії вперше модульна система була введена на початку XIX століття та вже через призму сторіччя вільний вибір студентами навчальних дисциплін стала загальним правилом у вузах Великої Британії. Навчання блоками здійснюється на основі гнучкої програми, що забезпечує студентам можливість виконання різноманітних інтелектуальних операцій і використання отриманих знань під час вирішення навчальних завдань («Національні рамки кваліфікацій: розвиток та сертифікація», 2007).

Така навчальна програма містить послідовні блоки: інформаційний, тестово-інформаційний (перевірка засвоєного), корекційно-інформаційний (у випадку невірної відповіді – додаткове навчання), проблемний (вирішення завдань на основі отриманих знань), блок перевірки та корекції. Блокове й модульне навчання виникло в результаті розвитку ідей програмування в навчанні.

Перший блок навчального плану у вузах Великої Британії складають обов'язкові курси, специфічні для кожної обраної спеціалізації.

Другий блок – це елективні курси, які можуть бути як загальноосвітніми, так і спеціальними. У ньому студент має можливість вибирати курси з запропонованих предметів (Кнодель, 2008).

Елективні дисципліни поділяються на дисципліни обмеженого вибору та вільного вибору. Вони можуть включатися до програм будь-якого курсу, але найбільш інтенсивно (до 70%) вивчаються на основному. Співвідношення між обов'язковими й елективними дисциплінами у програмах різних університетів різне й залежить від багатьох параметрів: циклу навчання, його приналежності до державного чи приватного сектора, спеціальності.

Третій блок складають факультативні курси. Головна відмінність полягає у тому, що елективні курси, на відміну від факультативних, є заліковими. Велика гнучкість у розробці індивідуальних програм забезпечується можливістю вибору не тільки різних курсів, але й визначених їхніх частин. Останнє стало доступним завдяки використанню модульного принципу, яке полягає в тому, що курс розбивається на елементи у вигляді дискретних щодо незалежних частин (модулів).

Сутність дидактичного процесу на основі модульної технології забезпечення полягає у тому, що зміст навчання структурується в автономні організаційно-методичні блоки (модулі). Зміст і обсяг модулів у свою чергу варіюються в залежності від профільної й рівневої диференціації, що навчаються та дидактичних цілей. Такий підхід дозволяє створити умови для вибору індивідуальної траєкторії руху за навчальним курсом.

Модульне навчання, загальні положення якого були сформульовані наприкінці 60-х років XX століття в США, швидко поширювалося в освітніх системах Європи й Америки. Наприкінці XX століття модульне навчання є одним із найбільш цілісних системних підходів до процесу навчання, що забезпечує високоефективну технологію реалізації дидактичного процесу (Лавриченко, 2004: 25).

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, доцільно визначити що освітня система Великої Британії, на сучасному етапі, відіграє важливу роль у становленні ступеневої освіти не лише України, але й інших країн Європи. Зростання та розвиток стали основними рисами, властивими вищій освіті кінця ХХ початку ХХІ століття. Формування національної системи кваліфікацій вищої освіти, яка гармонізуватиме із системою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, сприятиме подальшій її сертифікації в європейських та світових структурах. Це, в свою чергу, забезпечить взаємне визнання на європейському та міжнародному рівні документів про освіту та навчання, запровадження нового додатку до диплома європейського зразка, конкурентоспроможність випускників на національному та міжнародному ринках праці і надання освіти високої якості. Вирішення цих завдань також сприятиме задоволенню особистісних потреб студентів у здобутті вищої освіти та розширенню їх компетентності, створенню і

розвитку належних умов для здійснення інноваційних наукових досліджень та підвищенню мобільності студентів, наукових і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів («Болонський семінар Ради Європи Форум вищої освіти щодо рамок кваліфікацій», 2007).

Реалізація реформ, пов'язаних із адаптацією вищої освіти до ЄПВО, сприяє розвитку вищої освіти України в цілому.

Міністерство освіти і науки високо цінує можливість співробітництва з нашими Європейськими партнерами в рамках Болонського процесу. Наша мета – спільний розвиток гнучкої системи вищої освіти із збереженням національних надбань та залученням кращого Європейського досвіду, розробка єдиних критеріїв і стандартів у цій галузі, де якість вищої освіти є основою створення цього процесу. Це забезпечить різноманітність можливостей для повноцінного розвитку, створення гнучких критеріїв кваліфікацій і систем із забезпечення якості у вищій освіті та зміцнення співробітництва між зацікавленими сторонами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василюк А., Корсак К., Яковець Н. Нариси з порівняльної педагогіки: Ніжин: Ред.-вид. відділ НДПУ, 2002. 119 с.
2. Доповідь президента міжурядового комітету Лісабонської конвенції про визнання на офіційному Болонському семінарі А. Раухваргера, щодо удосконалення системи взаємного визнання кваліфікацій в Європейському просторі вищої освіти. Рига, Латвія, грудень, 2004 р. URL: http://www.aic.lv.rigaseminar/documents/Background/_AR_fin.pdf (дата звернення: 20.03.2022).
3. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. Київ: Політехніка, 2003. С. 5.
4. Кюндель Л.В. Сучасна освітня система у Великій Британії. *Директор школи*. 2008. №10. URL: <https://osvita.ua/school/method/1024/> (дата звернення: 21.03.2022).
5. Конвенція з визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в європейському регіоні. Лісабон, Португалія. 11.04.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text (дата звернення: 25.03.2022).
6. Лавриченко Н.М. Модернізація змісту базової освіти у західноєвропейських країнах. *Директор школи*. 2004. № 6(294). С. 22–25.
7. A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area. Bologna Working Group on Qualifications Frameworks. Published by: Ministry of Science, Technology and Innovation, Bredgade 43, DK-1260 Copenhagen K, 2007. URL: https://aec-music.eu/userfiles/File/Framework_for_Qualifications_of_European_HE_Area.pdf (дата звернення: 23.03.2022).
8. Becker, Gary S. Human capital: theoretical and empirical analysis, with special reference to education. N.Y., 1964; 2 ed. N.Y., 1975, NN., 1993. URL: https://www.academia.edu/35396287/HUMAN_CAPITAL_A_Theoretical_and_Empirical_Analysis_with_Special_Reference_to_Education_THIRD_EDITION (дата звернення: 23.03.2022).
9. Bologna Seminar Council of Europe Higher Education Forum on Qualifications Frameworks. Directorate General IV: Education, Culture and Heritage, Youth and Sport. Council of Europe Headquarters, Strasbourg, 11–12 October, 2007. URL: <https://rm.coe.int/report-based-on-the-analysis-of-individual-country-2007-stocktaking-su/168075dfca> (дата звернення: 23.03.2022).
10. Focus on the Structure of Higher Education in Europe 2006/07. National Trends in the Bologna Process, EURYDICE, Brussels, 2007. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/EURYDICE/21/6/0607_Eurydice_National_Trends_581216.pdf (дата звернення: 22.03.2022).
11. National Qualifications Frameworks: Development and Certification / Report from Bologna Working Group on Qualifications Frameworks, May, 2007. URL: <http://www.eucen.eu/EQFpro/GeneralDocs/FilesFeb09/STATEofPLAY.pdf> (дата звернення: 22.03.2022).
12. Survey on Master Degrees and Joint Degrees in Europe by Christian Tauch and Andrejs Rauhvargers. European University Association, European Commission – Directorate General for Education and Culture. September, 2002. URL: <https://eua.eu/resources/publications/669:survey-on-master-degrees-and-joint-degrees-in-europe.html> (дата звернення: 21.03.2022).
13. Verification of Compatibility of Irish National Framework of Qualifications with the Framework for Qualifications of the European Higher Education Area, Final Report. November, 2006. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Qualifications_frameworks/81/0/Verification_of_Compatibility_of_NFQ_with_QF_EHEA_220609_596810.pdf (дата звернення: 21.03.2022).

REFERENCES

1. Vasyliuk A., Korsak K., Yakovets N. *Narysy z porivnialnoi pedahohiky [Essays on comparative pedagogy]*. Nizhyn. Ed.-ed. NDPU department, 2002, 119 p. [in Ukrainian].
2. *Dopovid prezidenta mizhuriadovoho komitetu Lisabonskoï konventsii pro vyznannia na ofitsiinomu Bolonskomu seminari A. Raukhvarhersa, pro udoskonalennia systemy vzaiemnoho vyznannia kvalifikatsii v yevropeiskomu prostori vyshchoi osvity [Improving the recognition of qualification and study credit points – background report presented at the Bologna seminar of recognition]* Riga, Latvia, 2004, URL: http://www.aic.lv.rigaseminar/documents/Background/_AR_fin.pdf. [in Ukrainian].
3. Zhuravskiy V.S., Zghurovskiy M.Z. *Bolonskyi protses: holovni pryntsypy vkhodzhennia v Yevropeyskyi prostir vyshchoi osvity [The Bologna Process: the main principles of entering the European Higher Education Area]*. Kyiv. Polytechnic, 2003, P. 5 [in Ukrainian].
4. Knodel L.V. *Suchasna osvitalia systema u Velykii Brytanii [Modern education system in Great Britain]*. School Director, 2008, Nr.10. URL: <https://osvita.ua/school/method/1024/> [in Ukrainian].
5. *Konventsiiia z vyznannia kvalifikatsii, shcho vidnosiatsia do vyshchoi osvity v yevropeiskomu rehioni [Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region]*. Lisbon, Portugal, 11 April 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text [in Ukrainian].
6. Lavrychenko N.M. *Modernizatsiia zmistu bazovoi osvity u zakhidnoevropeyskykh krainakh [Modernization of the content of basic education in Western European countries]*. School Director, 2004, Nr. 6 (294). pp. 22–25 [in Ukrainian].
7. *A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area*. Bologna Working Group on Qualifications Frameworks. Published by: Ministry of Science, Technology and Innovation, Bredgade 43, DK-1260 Copenhagen K, 2007. URL: https://aec-music.eu/userfiles/File/Framework_for_Qualifications_of_European_HE_Area.pdf
8. Becker, Gary S. *Human capital: theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. N.Y., 1964; 2 ed. N.Y., 1975, NN., 1993. URL: https://www.academia.edu/35396287/HUMAN_CAPITAL_A_Theoretical_and_Empirical_Analysis_with_Special_Reference_to_Education_THIRD_EDITION
9. *Bologna Seminar Council of Europe Higher Education Forum on Qualifications Frameworks*. Directorate General IV: Education, Culture and Heritage, Youth and Sport. Council of Europe Headquarters, Strasbourg, 11 – 12 October, 2007. URL: <https://rm.coe.int/report-based-on-the-analysis-of-individual-country-2007-stocktaking-su/168075dfca>
10. *Focus on the Structure of Higher Education in Europe 2006/07*. National Trends in the Bologna Process, EURYDICE, Brussels, 2007. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/EURYDICE/21/6/0607_Eurydice_National_Trends_581216.pdf
11. *National Qualifications Frameworks: Development and Certification / Report from Bologna Working Group on Qualifications Frameworks*, May, 2007. URL: <http://www.eucen.eu/EQFpro/GeneralDocs/FilesFeb09/STATEofPLAY.pdf>
12. *Survey on Master Degrees and Joint Degrees in Europe* by Christian Tauch and Andrejs Rauhvargers. European University Association, European Commission – Directorate General for Education and Culture. September, 2002. URL: <https://eua.eu/resources/publications/669:survey-on-master-degrees-and-joint-degrees-in-europe.html>
13. *Verification of Compatibility of Irish National Framework of Qualifications with the Framework for Qualifications of the European Higher Education Area, Final Report*. November, 2006. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Qualifications_frameworks/81/0/Verification_of_Compatibility_of_NFQ_with_QF_EHEA_220609_596810.pdf